

An Analysis of Religious Personality Typology: A Research Synthesis Approach

Ebrahim Arkani¹ | Seyed Mohammad Kazem Alavi^{2✉}

1. Faculty Member of the Department of Psychology, Payame Noor University (PNU) P.O. Box, 19395-4697 Tehran, Iran.

2. Corresponding Author, Associate Professor of Islamic Philosophy and Theology, Department of Islamic Philosophy and Wisdom, Research Core of Health Studies (RCHS), Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Corresponding author's email: smk.alavi@hsu.ac.ir

Article Information

Research Paper

Vol: 1
No: 3
P: 71-93
Received: 2026-02-05
Revised: 2026-05-14
Accepted: 2026-05-23
Published: 2026-05-24

Cite this Article:

Arkani, Ebrahim & Alavi, Seyed Mohammad Kazem (2026). An Analysis of Religious Personality Typology: A Research Synthesis Approach. *Journal of Theology and Spiritual Health* 1(3): 71-93.

Publisher: Hakim Sabzevari University

The Author(s) retain the copyright and full publishing rights

 10.22034/jtsh.2026.474049.1025

Abstract

This study aims to propose a structure and framework derived from studies on religious personality typology, to elucidate its various dimensions and analyze its constituent components. Typology holds particular significance for modeling—especially concerning religious individuals—and a synthesis of existing research can offer a groundbreaking analysis in this domain. Conducted using a research synthesis methodology, this study presents a meta-analysis of relevant literature and investigations. Following a systematic process, ten sources were selected. Through the evaluation and discussion of extracted concepts and categories, a pentagonal framework was analyzed. The first dimension of this framework concerns the application of prevalent psychological typologies—specifically the MBTI and Enneagram models—to religious figures. Another dimension involves the extraction of a religious typology rooted in religious texts via content analysis, specifically utilizing a contemplative approach to the Quran to present distinct typological patterns. Once extracted, these typologies can be applied to various political, social, literary, and artistic figures, thereby contributing to the further development of the classification system. A further dimension addresses the correspondence of standard psychological typologies to religious sources, specifically executed through the Big Five personality traits model. The limitations identified within this framework are primarily substantive and methodological in nature; these can be ameliorated through the saturation of research in this domain and rigorous critical review.

Keywords: Personality Typology, Religious Figures, Prophet Joseph (PBUH), Imam Ali (AS).

Extended Abstract

1. Problem Statement

The subject of this article is religious typology, which can be examined as an interdisciplinary study of religious personality. Such studies have largely been conducted from the perspectives of theology and religious studies, yet they can also be analyzed through the framework of personality typology, thereby opening new perspectives on religious and spiritual personalities. Given that the present research adopts a research synthesis approach, it is essential to present the themes employed in the existing studies. From an analytical standpoint, the extracted components and categories are also of significant importance, as they contribute to the construction of a conceptual model.

This article focuses on the domain of religious personalities and examines studies within Persian-language scholarship that address the typology of religious personalities. This research aims to propose a structural framework for religious typology that can serve as a coherent model for such classifications. Accordingly, the research question is formulated as follows: Through what structure and dimensions can religious typology be systematically formulated?

The study seeks to determine how religious typology has been addressed in Persian-language scholarship and what characteristics these typologies possess. It also aims to categorize the models that these studies have followed and to present a unified formulation of them. Discussions concerning the classification of religious personality types are currently dispersed across various works; however, through a synthesizing study, they can be integrated into a coherent framework and presented in an overall schema. Therefore, the present research seeks to outline a model of religious typology in Persian-language studies while also examining discussions related to the typology of religious personalities.

2. Method

This research is a qualitative study aimed at formulating the characteristics and patterns of religious typology. Qualitative research can be conducted through various approaches; in this study, a research synthesis approach has been adopted.

The inclusion criteria were defined to encompass all Persian-language articles and sources indexed in the databases Noormags, IranDoc, and Civilica, without temporal limitation. During the search stage, a variety of keywords within the domains of personality psychology and typology were used, resulting in 1,593 records.

In the subsequent stage, these sources were screened by examining titles related to personality analysis and personality studies in religious contexts, as well as analyses of religious figures. The screening proceeded through the titles, then the abstracts, and finally the full texts of the articles. After removing duplicates and irrelevant sources, 10 final sources were selected as the core studies for this research.

To extract the characteristics of the proposed model, the selected sources were examined to identify key concepts. These concepts were then organized, categories were extracted, and overarching concepts were subsequently derived. Data were obtained through qualitative content analysis and structured at three levels: primary concepts,

organizing concepts or categories, and overarching themes.

Where necessary, intermediate concepts that contributed to the organization of categories were also incorporated. The data extraction stage yielded numerous findings, resulting in extensive tables that are not presented here. Instead, in the evaluation stage, the axes of analysis are separated and presented in a structured and integrated manner.

3. Findings and Results

The findings derived from evaluating the studies—regarding the characteristics of typologies and related discussions—were synthesized into an integrated framework. The results are presented across five analytical axes, based on which a pentagonal framework for religious personality typology is proposed.

1. Application of Psychological Personality Types to Religious Figures

Several established psychological personality typologies exist; among them, two models have received particular attention in the reviewed studies: the MBTI model and the Enneagram model. Evidence for attributing personality types is typically extracted from textual sources. Methodologically, this process relies on content analysis, although this is not always explicitly stated in the studies themselves. This approach could be further developed to include thematic analysis and discourse analysis, thereby enabling a more systematic methodological design.

2. Designing and Analyzing Classification Models of Religious Types

This form of typology constitutes an independent typology derived directly from religious sources, distinguishing it from the first type. In these sources, models of typology are proposed based on the classification of attributes and characteristics. Given the doctrinal nature of religion, such classification is primarily centered on belief and creed, leading to the well-known tripartite classification of believer (mu'min), unbeliever (kāfir), and hypocrite (munāfiq). However, an important question remains as to whether such classifications can provide stable axes capable of psychological application. Clearly, these typologies are meaningful primarily within contexts where individuals accept the foundational doctrines of religion and where these concepts belong to their semantic framework.

3. Analysis of Religious Typology Derived from the Qur'anic Text

The classification derived from the Qur'anic text, which continues the previous axis of typology based on religious sources, may be referred to as Qur'anic typology. This typology includes the triad of believer, unbeliever, and hypocrite. However, from an analytical perspective, a more adequate classification would move beyond these three categories and instead conceptualize them as part of a spectrum, with faith at one pole and disbelief at the other, taking into account the various (degrees) between them. Within this spectrum, different categories—such as hypocrisy and transgression—would occupy intermediate positions.

4. Application of Religious Typology to Different Personalities

Once religious or Qur'anic typologies are established, they can be applied to analyze various personalities. In the studies examined, such typologies have been applied to cinematic characters as well as prominent figures such as Martyr Dr. Mostafa Chamran. The practical application of these typologies can serve as a test of their effectiveness, and in many cases can contribute to their refinement and development. However, research in this area remains limited, and a major challenge lies in the conceptual issues discussed in the previous axis, which require further scrutiny.

5. Comparative Analysis of Psychological Typologies with Religious Sources, Especially the Qur'an

Psychological classifications or typologies can be compared—and in some cases aligned—with religious sources. The extent to which such comparisons are valid depends on the methodological framework employed. Rather than insisting on complete correspondence, it is more appropriate to design a comparative model that identifies points of convergence and divergence and analyzes them accordingly.

4. Conclusion

Several shortcomings are evident in the existing studies. The primary limitation concerns methodology, as most works have not engaged in a substantive methodological examination of the issue. A more fundamental approach should address the methodological and ontological dimensions, particularly the questions of what, why, and how regarding religious typology. The feasibility of religious typology must be examined and its limitations clearly defined, which itself constitutes a fundamental conceptual issue.

In developing religious classifications, attention can be given to various dimensions of religion, including doctrinal, devotional, experiential, ritual, social, ethical, and legal dimensions. Each of these dimensions can play an important role in defining the axes of classification and in generating diverse typological models. When comparing religious classifications with psychological typologies, these dimensions must be carefully considered. Moreover, comprehensive religious personalities, who embody all these

dimensions and are regarded as integrative figures, may transcend conventional psychological classifications and thus require particular attention.

4. Acknowledgement & Funding

The manuscript did not receive a grant from any organization.

5. Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

6. Author Contribution

All authors share equal responsibility for the content of this paper.

Ebrahim Arkani; Email: e.arkani@gmail.com

Seyed Mohammad Kazem Alavi; Email: smk.alavi@hsu.ac.ir; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4117-8836>

تحلیل تیپ‌بندی شخصیتی دینی، رویکرد سنتزپژوهی

ابراهیم ارکانی^۱، سید محمد کاظم علوی^۲✉

۱- استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲- دانشیار فلسفه و کلام اسلامی، گروه فلسفه و حکمت اسلامی، عضو هسته پژوهشی مطالعات سلامت، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

نویسنده مسئول: smk.alavi@hsu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

مقاله پژوهشی

این پژوهش به دنبال ارائه یک ساختار و چارچوب برآمده از مطالعات تیپ‌شناسی شخصیتی دینی است تا ابعاد مختلف تیپ‌شناسی شخصیتی دینی را نمایان سازد و مؤلفه‌های آن را تحلیل نماید. تیپ‌شناسی برای الگوسازی به ویژه برای افراد دین‌دار از اهمیت خاصی برخوردار است و سنتز برآمده از تحقیقات می‌تواند تحلیل راهگشایی در این زمینه باشد. این تحقیق بر اساس روش سنتزپژوهی انجام شده است و یک فراتحلیل از مطالعات و تحقیقات در این زمینه را ارائه می‌نماید. پس از طی مراحل روش‌مند این مطالعه، ۱۰ منبع انتخاب گردید و با ارزیابی و بحث در مفاهیم و مقولات استخراج شده یک چارچوب پنج ضلعی مورد تحلیل قرار گرفت که اولین ضلع آن مربوط به کاربری تیپ‌بندی‌های رایج روان‌شناختی برای شخصیت‌های دینی است که از دو الگوی MBTI و اینیگرام استفاده شده بود. در ضلع دیگر استخراج یک تیپ‌بندی دینی بر اساس منابع دینی و با روش تحلیل محتوا است که به طور خاص نیز با روش تدبری در قرآن انجام گرفته است و الگوهایی از این تیپ‌بندی را ارائه می‌کند. با استخراج این تیپ‌بندی‌ها آن را می‌توان برای شخصیت‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، ادبی و هنری به کار برد که به توسعه این تیپ‌بندی کمک می‌کند. تطبیق تیپ‌شناسی‌های رایج در روان‌شناسی بر منابع دینی ضلع دیگری است که مورد توجه قرار گرفته است و با الگوی پنج عاملی انجام شده است. نواقصی که در این چارچوب دارد عمدتاً ماهوی و روشی است که با اشباع کارهای تحقیقاتی در این زمینه و نقد و بررسی آن‌ها بهبود می‌یابد.

کلیدواژه‌ها: تیپ‌بندی شخصیت، شخصیت‌های دینی، حضرت یوسف علیه‌السلام، حضرت علی علیه‌السلام، حضرت مریم علیه‌السلام.

شماره:

۱

دوره:

۳

صفحه:

۷۱-۹۳

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۱۱/۱۶

تاریخ ویرایش:

۱۴۰۵/۰۲/۲۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۳/۰۲

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۳/۰۳

نحوه ارجاع به این مقاله:

ارکانی، ابراهیم و علوی، سیدمحمد کاظم. (۱۴۰۴). تحلیل تیپ‌بندی شخصیتی دینی، رویکرد سنتزپژوهی. *الهیات و سلامت معنوی*، ۱(۳): ۷۱-۹۳.

ناشر: دانشگاه حکیم سبزواری

نویسنده(گان) حق نشر و
حقوق انتشار کامل را حفظ
می‌کنند.

۱- مقدمه

شخصیت یک مفهوم زیربنایی در روان‌شناسی محسوب می‌شود که بر اساس آن بسیاری از نظریه‌های آسیب‌شناسی شکل یافته؛ به گونه‌ای که بدون آگاهی از نظریه‌های شخصیت نمی‌توان به روان‌درمانی پرداخت (صفاری‌نیا، ۱۳۹۷، ۱). آلپورت پنجاه تعریف از شخصیت بیان کرده است (مای‌لی و ربرتو، ۱۳۸۰، ۱۷)؛ اما اختلاف نظر در تعریف و وجوه آن وجود دارد. در تعریف شخصیت می‌توان گفت «مجموعه‌ای از ویژگی‌های با دوام و منحصر به فرد است که امکان دارد در پاسخ به موقعیت‌های مختلف تغییر کند» (صفاری‌نیا، ۱۳۹۷، ۴). در تعریف شخصیت، برخی آن را بیانگر آن دسته از ویژگی‌هایی فردی دانسته‌اند که الگوهای رفتاری را نشان می‌دهد (دقیقیان، ۱۳۸۸، ۲۱).

شخصیت از ویژگی‌های ذهنی، احساسی و رفتاری انسان‌ها حکایت می‌کند که با آن از یکدیگر متمایز می‌گردند و این تمایز به درک بهتری از خودمان کمک می‌کند و این درک می‌تواند در راستای مهم‌ترین وظایف روان‌شناسی که توصیف و سپس تبیین است سودمند باشد. علاوه بر آن در کنترل و پیش‌بینی رفتارهای افراد بسیار مؤثر است. از این رو یکی از مهم‌ترین مباحث روان‌شناسی است. می‌توان گفت که شخصیت در قلمروهای مختلف روان‌شناسی از جمله یادگیری، رشد، عوامل انگیزشی، ساحت‌های نگرشی، گرایشی و کنشی و روان‌شناسی‌های خاص مانند روان‌شناسی صنعتی و ورزشی نقش مؤثری را ایفا می‌کند. روان‌شناسی شخصیت یکی از شاخه‌های روان‌شناسی است که دامنه گسترده‌ای دارد و به طور کلی به شکل‌گیری شخصیت و تحول ابعاد شخصیت می‌پردازد (شجاعی، ۱۴۰۲، ۲۵).

یکی از حوزه‌های بحث در روان‌شناسی شخصیت و نظریه‌های شخصیت، تیپ‌بندی شخصیت است که بر اساس آن می‌توان به آن‌ها به پیش‌بینی و کنترل رفتار در روان‌شناسی پرداخت. شناخت تیپ‌های روان‌شناختی هم ارزش علمی و هم ارزش روانی و درمانی (دقیقیان، ۱۳۸۸، ۲۷) دارد؛ شناخت تیپ‌های شخصیت از این نظر اهمیت دارد که به مدیریت بهتر و بهینه‌تر رفتار و افکار کمک کرده و به نجات از حکومت مطلق تیپ و هدایت هوشمندانه شخصیت به سوی تکامل منتهی می‌شود و هم چنین باعث می‌شود برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی بر اساس آن صورت پذیرد (خلیلی، ۱۳۹۸، ۴).

این مقاله با انتخاب زمینه شخصیت‌های دینی به بررسی مطالعاتی پرداخته است که در تحقیقات فارسی زبان به بررسی تیپ شخصیت‌های دینی پرداخته‌اند. شناخت ویژگی‌های شخصیتی بزرگان دینی، وقتی اهمیت می‌یابد که بدانیم این بزرگان به عنوان الگوی رفتاری مقدسی هستند که صفات و کردار آن‌ها نصب‌العین مؤمنان و پیروان ایشان قرار می‌گیرد و با هدف انطباق حداکثری به تنظیم زندگی اعم از گفتار، کردار و اندیشه خود می‌پردازند.

از طرفی دیگر اختلافات و تفاوت‌هایی که میان سلوک فردی و اجتماعی بزرگان دینی به ویژه پیامبران و امامان وجود دارد می‌تواند با بیان تیپ شخصیتی ایشان تبیین گردد. به هر روی این تفاوت‌ها قابل تبیین هستند و هرچند برخی از متفکران با مسئله مقتضیات زمانه، به تبیین این تفاوت‌ها و گاه تعارض‌ها در سیره‌های گوناگون معصومان پرداخته‌اند (مطهری، ۱۳۷۲، ج ۱۸، ص ۳۷)؛ اما با تحلیل روان‌شناختی تیپ شخصیتی به عنوان الگوی رفتاری ایشان می‌تواند تبیین بهتری ارائه نمود (شکوری و حاجی اکبری، ۱۴۰۲، ۳۲۷).

محدودیت اصلی در این مقاله شخصیت‌های مقدس دینی بود که هرگونه تحلیل شخصیتی از آن‌ها ممکن است حساسیت‌زا باشد. در واقع محدودیت به این بازمی‌گردد که تیپ‌بندی‌های شخصیتی از دیدگاه‌های روان‌شناسانی مطرح شده است که موضوع اصلی آن‌ها دین نبوده است و عوامل دینی در تیپ‌بندی آن‌ها دخالت نداشته و بر اساس دیدگاه روان‌شناختی‌ای ارائه شده است که از یک منظر خاصی صورت پذیرفته است؛ لذا با نقص‌ها و نقایصی روبه‌رو است که نمی‌تواند کمال شخصیت‌های دینی را بیان کند. بر این اساس می‌توان به مسئله انسان کامل در واژگان دینی هم پرداخت. در واژگان دینی معصومان علیهم‌السلام انسان‌های کاملی هستند که جامع همه کمالات و فضایل بوده و تفاوتی میان آن‌ها از این نظر نیست و همه نور و نور واحد هستند (فیض کاشانی، ۱، ۲۲۹). این پرسش مطرح می‌شود که آیا می‌توان برای انسان‌های کامل جامع جمیع صفات جلالیه و جمالیه، تیپ شخصیتی معین کرد که تفاوت در آن‌ها محتمل است؟

پاسخ به این پرسش در گرو این پیش فرض است که تیپ‌های شخصیتی چه نسبتی با یکدیگر دارند؟ آیا می‌توان برتری میان آن‌ها قائل شد؟ مثلاً ممکن است در تصور عموم مردم این گونه باشد که برون‌گرایی بر درون‌گرایی برتری دارد یا منعطف بودن بر منضبط بودن برتری دارد. صاحب‌نظران روان‌شناسی شخصیت در این زمینه این پیش فرض را نپذیرفته و برتری یک شخصیت بر شخصیت دیگر را نمی‌پذیرند (شکوری و حاجی اکبری، ۱۴۰۲: ۳۳۰).

به هر روی بررسی الگوها و تیپ‌های شخصیتی می‌تواند یک شمای کلی از این شخصیت‌ها ارائه کند و الگوپردازی شخصیتی از آن‌ها را میسر سازد. این موضوع از این لحاظ اهمیت دارد که می‌تواند به عنوان یک مطالعه میان‌رشته‌ای شخصیت‌شناسی دینی را که عمدتاً از منظر کلامی و علوم دینی صورت پذیرفته است در قالب تیپ‌بندی شخصیتی مورد بررسی قرار دهد و زوایای جدیدی از شخصیت‌های دینی و مذهبی را بگشاید و با توجه به این که این مطالعه به صورت سنتزپژوهی انجام می‌گیرد ارائه مضامین به کار رفته در این تحقیقات بسیار ضروری است. در مقام تحلیل نیز مؤلفه‌ها و مقولات استخراج شده دارای اهمیت تحلیلی هستند که مدل مفهومی آن را ترسیم می‌کند.

۲. مبانی نظری

۲.۱. تیپ‌های شخصیتی

مدل‌های مختلفی برای تیپ‌بندی یا دسته‌بندی تیپ‌های شخصیتی در روان‌شناسی وجود دارد. برخی در نظریات رانک، آدلر، آلپورت، اریک فروم به تیپ‌های شخصیتی اشاره کرده‌اند (دارابی، ۱۳۸۸، ۷۸، ۱۲۴، ۱۳۳، ۱۳۸) که از تفصیل آن خودداری می‌کنیم و به مشهورترین آن‌ها می‌پردازیم. مشهورترین تیپ‌بندی عبارت است از:

تیپ‌های شخصیتی یونگ

تیپ‌های شخصیتی MBTI

تیپ‌های شخصیتی اینیاگرام

تیپ‌های شخصیتی مبتنی بر نظریه صفات

۱. صفات شخصیتی آلپورت

۲. صفات شخصیتی آیزنک

۳. مدل ۱۶ عاملی شخصیتی کتل

۴. پنج عامل بزرگ شخصیتی

۵. مدل هگزاکو

از میان این تیپ‌بندی‌ها با توجه به تیپ‌بندی‌های انجام شده تیپ‌های شخصیتی یونگ و MBTI و تیپ‌های شخصیتی اینیاگرام را بیان می‌کنیم.

۲.۲. تیپ‌های شخصیتی یونگ

طبقه‌بندی یونگ از شخصیت را می‌توان علمی‌ترین بخش نظریه او محسوب کرد. اصطلاح درون‌گرا و برون‌گرا نیز نخستین بار توسط وی در واژگان روان‌شناسی وارد شد (دارابی، ۱۳۸۸، ۲۰۶). به نظر یونگ تیپ‌های شخصیتی روش‌هایی هستند که افراد برای سازگاری در زندگی و معنابخشی به آن به کار می‌گیرند (صفاری‌نیا، ۱۰۴-۱۰۵). بر اساس نظر وی این روش‌ها حاوی گرایش‌ها و کارکردهایی است که تحت عنوان تیپ‌های شخصیتی مطرح شده است. این گونه‌بندی ابتدا بر اساس دو گرایش برون‌گرایی و درون‌گرایی و سپس بر اساس حسی، تفکری، احساسی و شهودی به هشت تیپ به صورت برون‌گرای متفکر، درون‌گرای متفکر، برون‌گرای احساسی، درون‌گرای احساسی، برون‌گرای حسی، درون‌گرای حسی، برون‌گرای شهودی، درون‌گرای شهودی تحقق می‌یابد (شولتز، ۱۳۸۸، ۱۱۸-۱۱۹؛ صفاری‌نیا، ۱۳۹۷، ۱۰۴-۱۱۰).

۳.۲. تیپ‌های شخصیتی MBTI

این تیپ‌بندی بر اساس تیپ‌بندی یونگ توسط کاترین کوک بریگز و دخترش ایزابل بریگز مایرز گسترش یافت و الگوی شخصیت‌شناسی MBTI را معرفی کردند. آن‌ها به دنبال ارائه ابزاری بودند که بتواند بر اساس آثار یونگ، روشی برای سنجش، اعتبارسنجی و استفاده عملی فراهم نماید (عباسی، ۱۴۰۲، ۸۴). بر این اساس چهار محور ترجیحات تدوین کردند که هر کدام حاوی دو ترجیح متضاد است و حاصل این نمای چهار بعدی، شانزده تیپ است (عباسی، ۱۴۰۲، ۸۵). چهار بعد در نظر گرفته به این صورت است:

- نحوه کسب انرژی: برون‌گرایی (E) یا درون‌گرایی (I)
 - نحوه جمع‌آوری اطلاعات: حسی (S) یا شهودی (N)
 - نحوه تصمیم‌گیری: منطقی یا فکری (T) یا احساسی (F)
 - نحوه سازمان‌دهی و برخورد با دنیای خارج: قضاوتی، ساختارمندی انضباط (J) یا انعطاف منعطف، نمی‌دانم این ادراکی که گفته شده است درست است یا نه؟ (P)
- از ترکیب این چهار ترجیح دوگانه، تیپ‌های شخصیتی شانزده‌گانه در جدول شماره ۱ به دست می‌آید:

جدول ۱. تیپ‌های شخصیتی شانزده‌گانه MBTI

ISTJ	ISFJ	INFJ	INTJ
بازرس	محافظ	حامی	معمار
درون‌گرا، حسی، منطقی، ساختارمند	درون‌گرا، حسی، احساسی، ساختارمند	درون‌گرا، شهودی، احساسی، ساختارمند	درون‌گرا، شهودی، منطقی، ساختارمند
ISTP	ISFP	INFP	INTP
صنعتگر	هنرمند	واسطه‌گر	متفکر
درون‌گرا، حسی، منطقی، منعطف	درون‌گرا، حسی، احساسی، منعطف	درون‌گرا، شهودی، احساسی، منعطف	درون‌گرا، شهودی، منطقی، منعطف
ISTP	ESFP	ENFP	ENTP
تشویق‌گر	بازیگر	قهرمان	مناظره‌گر
برون‌گرا، حسی، منطقی، منعطف	برون‌گرا، حسی، احساسی، منعطف	برون‌گرا، شهودی، احساسی، منعطف	برون‌گرا، شهودی، منطقی، منعطف
ESTJ	ESFJ	ENFJ	ENTJ
کارگردان	مراقب	بخشنده	رئیس
برون‌گرا، حسی، منطقی، ساختارمند	برون‌گرا، حسی، احساسی، ساختارمند	برون‌گرا، شهودی، احساسی، ساختارمند	برون‌گرا، شهودی، منطقی، ساختارمند

۴.۲. تیپ‌های شخصیتی اینیاگرام

اینیاگرام یک واژه یونانی به معنای نه وجه است که در آن انسان‌ها به ۹ گروه یا تیپ تقسیم می‌شوند. درواقع اینیاگرام یک شکل هندسی است که نه شخصیت اصلی انسان و روابط پیچیده آن را ترسیم می‌کند (دقیقیان، ۱۳۸۸، ۲۹) و در قالب یک دایره شامل بر نه ضلع ترسیم می‌شود. این نه تیپ عبارتند از: ۱. کمال‌گرا، ۲. امدادگر، ۳. توفیق‌طلب اجتماعی، ۴. فردگرا و رمانتیک، ۵. کاشف و محقق، ۶. شکاک پرسشگر، ۷. خوش‌باش، ۸. رئیس، ۹. میانجی. این نه تیپ بر اساس وجوه سه‌گانه‌ای به تیپ‌های مرکز احساس، تیپ‌های مرکز تفکر و تیپ‌های مرکز تحرک گروه‌بندی شده‌اند (دقیقیان، ۱۳۸۸، ۵۸). هر تیپ چهار تیپ مرتبط دارد دو بال و دو تیپ آرامشی و تنش‌ی که در بررسی‌های شخصیت افراد مورد استفاده قرار می‌گیرد و اضلاع این تیپ‌بندی را تکمیل می‌کند.

۳. پیشینه پژوهش

تحقیقات انجام شده در زمینه گونه‌شناسی شخصیت‌های دینی و مذهبی در قلمرو این تحقیق بوده است و منابع بررسی سنتزپژوهانه این مقاله محسوب می‌شوند که در ادامه از آن‌ها سخن به میان می‌آید؛ اما از منظر روش‌شناختی، تحقیقی به این صورت انجام نشده است و نمی‌توان در میان تحقیقات و مطالعات انجام شده پیشینه‌ای برای آن جست‌وجو کرد. عمده مطالعاتی که به عنوان منابع اصلی این تحقیق است به صورت موردی در یک شخصیت دینی انجام شده است و تنها یک مورد به عنوان «تیپ‌شناسی دینی در سیستم معرفتی غزالی» انجام گرفته است که به تیپ‌شناسی با رویکرد انواع دین‌داری می‌پردازد. تحلیل این منبع در منابع موردنظر انجام می‌گیرد و اینجا تنها اشاره‌ای به آن می‌شود. در قسمت پژوهش‌های منتخب فهرست مربوط ارائه خواهد شد.

۴. روش

این پژوهش یک پژوهش کیفی است که با هدف به دست آوردن الگوی تیپ‌شناسی دینی انجام گرفته است. از میان طرح‌های مختلف برای روش کیفی اعم از مطالعه موردی، داده‌بنیاد، تاریخی، اقدام پژوهی و غیره آنچه مناسب انجام این پژوهش با هدف ترسیم الگوی تیپ‌شناسی دینی است، روش سنتزپژوهی است که شش مرحله آن عبارتند از: ۱. تعیین معیارهای ورود؛ ۲. جست‌وجو؛ ۳. غربال‌گری؛ ۴. کدگذاری یافته‌ها؛ ۵. ارزیابی؛ ۶. سنتز و تحلیل. در گام اول به معیارهای ورود داده‌ها پرداخته می‌شود که در جدول شماره ۲ درج شده است.

جدول ۲. معیارهای ورود داده‌ها و مقالات به پژوهش

عنوان	معیار پذیرش
زبان پژوهش‌ها	فارسی
بازه زمانی انجام پژوهش‌ها	بدون بازه تمام مقالات و منابع پایگاه‌های جست‌وجو
روش تحقیق	کیفی
حوزه مورد مطالعه	تیپ‌بندی شخصیتی شخصیت‌های دینی
نوع مطالعه	پژوهش‌های چاپ شده در مقالات نشریات و همایش‌ها و پارساها

در این پژوهش پس از تعیین معیارهای پذیرش، مرحله جست‌وجو از پایگاه‌های اطلاعاتی شروع می‌شود که دومین گام محسوب می‌شود و مهم‌ترین فرآیند آن، تعیین کلیدواژه‌هایی برای جست‌وجو در منابع و پایگاه‌ها است. با توجه به این که منابع مختلف شامل بر مقالات نشریات و مقالات همایشی و همچنین پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها است، پایگاه‌های اطلاعاتی منتخب به گونه‌ای انتخاب شدند که همه این موارد را در بر بگیرد. بر این اساس، پایگاه‌های نشریات نورمگز، مقالات همایشی سوبلیکا و نیز اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های ایرانداک انتخاب شدند. کلیدواژه‌ها نیز به نحوی برگزیده شدند که علاوه بر خود تیپ‌شناسی، واژه‌های جایگزین و نیز حوزه معناشناختی آن را شامل شود. در جدول شماره ۳ کلیدواژه‌ها و منابع و پایگاه‌ها بیان شده است.

جدول ۳. کلید واژه‌های جست‌وجو

کلیدواژه‌ها	منابع و پایگاه‌ها
تحلیل روان‌شناختی شخصیت، تحلیل روان‌شناسی شخصیت، تیپ‌بندی شخصیت، تیپ شخصیتی، تیپ‌شناسی دینی، تیپ‌شناسی شخصیت/ی، تیپ‌شناسی قرآن/ی، تیپ‌شناسی مذهبی، تیپ‌شناسی معنوی، روان‌شناسی شخصیت دین/ی، روان‌شناسی شخصیت معنوی/ت، سنخ‌شناسی شخصیت، شخصیت‌شناسی دینی، گونه‌شناسی روان‌شناختی، گونه‌شناسی شخصیت، طبقه/ دسته/تیپ‌بندی صفات شخصیت، انواع شخصیت	نورمگز، ایران داک، سوبلیکا

پس از انجام جست‌وجو در پایگاه‌های بیان شده، سومین گام که غربالگری است، انجام گرفت. در این گام، مقالات بر اساس میزان ارتباط آن با مسئله پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. برای گزینش دو محور انتخاب گردید؛ یکی محور شخصیت‌شناسی دینی که به تیپ‌بندی دینی به طور کلی می‌پردازد و دیگری تیپ‌شناسی‌هایی که بر روی شخصیت‌های دینی و مذهبی پرداخته است. با توجه به این دو محور، عنوان‌ها، سپس چکیده و محتوا مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله بعد، رکوردهای تکراری حذف گردید و سپس با حذف تکرارها تعداد ۱۰ مقاله نهایی برای انجام پژوهش منتخب گردید (جدول ۴).

جدول ۴. فراوانی داده‌ها برای ورود به پژوهش

تعداد رکوردهای یافت شده	بررسی عنوان شخصیت‌شناسی و تحلیل شخصیت در منابع دینی و برای شخصیت‌های دینی	بررسی تیپ‌شناسی دینی و در منابع دینی	تیپ‌شناسی شخصیت‌های دینی	تعداد منابع نهایی مرتبط
۱۵۹۳	۶۳	۴	۶	۱۰
حذف تکراری	۶۳-۲۱=۴۲	تکراری‌ها قبلاً حذف شده است.	تکراری‌ها قبلاً حذف شده است	

۵. پژوهش‌های منتخب

این تحقیق در مطالعه خود به بررسی تمام مقالات و پایان‌نامه‌هایی پرداخته است که در تیپ‌شناسی شخصیتی و تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های دینی و مذهبی قرار گرفته‌اند. با توجه به جدول شماره ۴ تنها ۱۰ منبع مرتبط با موضوع و واجد معیارهای نهایی بودند که در جدول شماره ۵ به عنوان پژوهش‌های منتخب بیان می‌شوند.

جدول ۵. پژوهش‌های منتخب

کد منبع	پژوهشگر	سال نشر	عنوان پژوهش
۱	ثقفی، سید محمد	۱۳۹۲	تیپ‌شناسی دینی در سیستم معرفتی غزالی
۲	عباسی، آزاده	۱۴۰۲	تحلیل روان‌شناختی تیپ شخصیتی یوسف نبی علیه‌السلام در قرآن بر مبنای الگوی MBTI
۳	مجرب، فاطمه؛ طاهری، فاطمه سادات؛ برادران، مریم؛ مؤمن، رقیه سادات	۱۳۹۹	تیپ شخصیتی حضرت مریم علیهاالسلام (س) در قرآن کریم بر اساس تحلیل ایناگرام
۴	شکوری، مجتبی؛ حاجی اکبری، فاطمه	۱۴۰۲	شناسایی تیپ شخصیتی امیرالمؤمنین علی (ع) بر مبنای نهج‌البلاغه با استفاده از الگوی MBTI
۵	عسکری، حمیده؛ پائینی، قدسیه	۱۳۹۹	مطالعه تیپ شخصیتی شهید چمران از منظر قرآن کریم
۶	همتیان نجف‌آبادی، محدثه	۱۳۸۸	بررسی تطبیقی «شخصیت» در قرآن و روانشناسی
۷	خلیلی، رقیه؛ استاد راهنما: رضا کهساری استاد مشاور: نعمت ستوده اصل	۱۳۹۸	مطالعه تطبیقی تیپ‌های شخصیتی در اسلام و روان‌شناسی
۸	قدسیه پائینی، حمیده عسکری	۱۳۹۹	مطالعه تیپ‌شناسی شخصیتی فیلم دختر گمشده ساخته دیوید فینچر از منظر قرآن کریم
۹	شجاعی، محمد صادق؛ جان بزرگی، مسعود؛ عسگری، علی؛ غروی راد، سید محمد؛ پسندیده، عباس	۱۳۹۳	الگوهای طبقه‌بندی صفات شخصیت در منابع اسلامی

کد منبع	پژوهشگر	سال نشر	عنوان پژوهش
۱۰	عسکری، حمیده؛ بهرامی احسان، هادی؛ حسنی، فریبا؛ اخوت، احمد رضا	۱۳۹۹	شخصیت، انواع و ویژگی‌ها از نظر قرآن کریم

۶. یافته‌ها

با بررسی منابع منتخب برای آن که بتوان ویژگی‌های الگوی مدنظر را استخراج کرد، مفاهیم شناسایی می‌گردند و سپس با سازمان‌دهی داده‌ها، مقولات استخراج گردیده و پس از آن مفاهیم فراگیر به دست می‌آیند. داده‌ها به روش تحلیل محتوای کیفی به دست آمده و در سه سطح مفاهیم اولیه، مفاهیم یا مقولات سازمان‌دهنده و مفاهیم فراگیر صورت‌بندی شده و در هر زمینه مفاهیم واسطه‌ای که ممکن است به سازمان‌دهی مقولات کمک بکنند نیز وارد شده است. این مرحله استخراج داده‌ها با فراوانی بالا روبه‌رو است و حاصل آن جدول‌های طولانی است که از ذکر آن خودداری می‌شود و در قسمت ارزیابی با تفکیک محورها به صورت ساختاریافته و با ارزیابی و به صورت یکپارچه بیان می‌گردد.

۷. ارزیابی و بحث

یافته‌های حاصل از ارزیابی پژوهش‌ها در مورد ویژگی‌های تیپ‌بندی‌ها و مباحث مربوط به آن به صورت یکپارچه صورت‌بندی شد. نتیجه این ارزیابی در پنج محور زیر ارائه می‌شود و هر کدام به تفصیل بیان می‌گردد:

۱.۷. تیپ‌های شخصیت‌های دینی

یکی از حوزه‌های کاربردی روان‌شناسی شخصیت، پژوهش در تیپ شخصیتی افراد به ویژه افراد و اشخاص مشهور و بزرگان و مشاهیر است. در حوزه دینی نیز این شخصیت‌ها از نظر روان‌شناختی مورد تحلیل قرار گرفته و با توجه به الگو بودن این شخصیت‌ها، تیپ شخصیتی آن‌ها مورد کاوش قرار گرفته است. در تحقیقات انجام شده، از میان پیامبران، حضرت یوسف علیه‌السلام، از میان امامان، حضرت علی علیه‌السلام و از میان اولیاء الهی حضرت مریم علیها‌السلام مورد تحلیل روان‌شناختی بر اساس تیپ شخصیتی آن‌ها قرار گرفته است. بدین ترتیب این مضمون فراگیر در سه مقوله حضرت یوسف علیه‌السلام، حضرت علی علیه‌السلام و حضرت مریم علیها‌السلام صورت گرفته است که در سه جدول شماره ۶، شماره ۷ و شماره ۸ به همراه مفاهیم و کدهای اولیه و سازماندهی شده آن درج شده است.

۱.۱.۷. تیپ‌شناسی حضرت یوسف علیه‌السلام

تیپ‌شناسی حضرت یوسف علیه‌السلام از این لحاظ حائز اهمیت است که برای توصیف رشد شخصیتی فرد مفید بوده و به طور خاص الگوسازی از شخصیت این پیامبر گرامی برای انسان‌ها بسیار ارزشمند و سودمند است (۸۲/۲-۸۳). بنا به تحقیق انجام شده (منبع شماره ۲)، این تیپ‌شناسی بر اساس مدل MBTI انجام گرفته است که بر اساس آن تیپ شخصیتی حضرت یوسف علیه‌السلام، برون‌گرای شهودی فکری منعطف (ENTP) استخراج شده است. این تیپ بنا به مدل شانزده‌گانه مایرز و ... انجام شده است و تیپ مناظره‌گر نامیده شده است. استخراج این تیپ در نوع شواهد و ادله‌ای که برای هر کدام از عوامل چهارگانه ذکر شده است حائز اهمیت است که در جدول ۶ به طور کامل بیان شده است.

جدول ۶. تیپ‌شناسی حضرت یوسف علیه‌السلام

مفاهیم فراگیر (مقولات)	مفاهیم سازماندهی		شماره صفحه	شماره منبع	مفاهیم اولیه
تیپ شخصیتی حضرت یوسف علیه‌السلام	بیان تیپ		۹۶	۲	تیپ مناظره گر ENTP برونگرا شهودی فکری منعطف
	شواهد تیپ	شواهد بر منعطف بودن حضرت یوسف علیه‌السلام	۹۵	۲	رضایت به زندان
			۹۵	۲	فرآیندگرا بودن در از زمان دیدار اولیه تا ملاقات پدر
		شواهد بر فکری بودن شخصیت حضرت یوسف علیه‌السلام	۹۳	۲	رد پیشنهاد زلیخا
			۹۳	۲	تصمیم به کمک به برادران و گندم دادن به آنها
			۹۴	۲	عدم تصمیم‌گیری بر اساس احساس هنگام دزد خواندن بنیامین
			۹۲	۲	خواب دوران کودکی
		شواهد شهودی بودن حضرت یوسف علیه‌السلام	۹۱	۲	تعبیر خواب پادشاه
			۹۲	۲	موکول کردن معرفی خود به برادران به آینده (تدبیر و علاقه‌مندی به آینده)
			۹۲	۲	معجزه پیراهن
			۸۹	۲	توجه به اشخاص و اشیای بیرون از خود
		شواهد استفاده شده برای برون‌گرایی حضرت یوسف علیه‌السلام	۹۰	۲	پیش‌قدمی برای تعامل با افراد گوناگون
			۹۰	۲	تعامل با سایر زندانیان
					ارتباط برقرار کردن به راحتی بادیگران
	شواهد تاریخی		۹۶	۲	مطابقت شخصیت حضرت یوسف علیه‌السلام با ویژگی تیپ قدرتمند و بسیار صاحب نفوذ
	شواهد تاریخی		۹۶	۲	ویژگی ایجاد شغل با اندیشیدن مبتکرانه و نیازمند حضور و تبادل بسیاری از اشخاص در حجم وسیع و بودجه کلان
	شواهد تاریخی		۹۶	۲	تایید تیپ شخصیتی حضرت یوسف علیه‌السلام با مدیریت بحران خشکسالی

نکته مهم در این تیپ‌شناسی توفیق تاریخی آن و میزان مطابقت آن با زندگی حضرت یوسف علیه‌السلام است که باید بررسی شود چه میزان این تیپ با آن چه درباره زندگی حضرت یوسف علیه‌السلام و وقایعی که در زندگی او اتفاق افتاده است و به طور کلی تصویری که در منابع از ایشان ترسیم شده است مطابقت دارد. این تأیید و مطابقت در چند زمینه مورد بررسی قرار گرفته است که نخستین مورد آن مطابقت شخصیت حضرت یوسف علیه‌السلام با ویژگی قدرتمندی اوست که یک فرد قدرتمند و بسیار صاحب نفوذ بوده است (عباسی، ۱۴۰۲، ۹۶). او همچنین با ایجاد شغل و اندیشیدن مبتکرانه این تیپ شخصیتی را تأیید می‌کند، موقعیتی که نیازمند حضور و تبادل بسیاری از اشخاص در حجم وسیع بوده و نیز بودجه کلانی را به خود اختصاص داده است. او همچنین با مدیریت بحران خشکسالی توفیق تاریخی بزرگی را رقم زده است که این تأییدی بر تیپ شخصیتی او است (عباسی، ۱۴۰۲، ۹۶).

۷.۱.۲. تیپ‌شناسی حضرت علی علیه‌السلام

تیپ‌شناسی حضرت علی علیه‌السلام بر اساس مدل MBTI انجام شده است و حاصل این تیپ‌شناسی، تیپ معمار و مفهوم‌پرداز است. در این تیپ‌شناسی گزاره‌های مختلف درباره حضرت علی علیه‌السلام از بیان خود ایشان استخراج شده

است و مؤلفه‌های مختلف این تیپ که عبارتند از درون‌گرا، شهودی، منطقی و ساختارمند به گزاره‌های فراوانی استناد شده و تحلیل این گزاره‌ها با بررسی بیانات خود حضرت علی علیه‌السلام درباره خودشان که در نهج‌البلاغه بیان شده است، صورت پذیرفته است. در این پژوهش از لحاظ روش‌شناختی، کتاب نهج‌البلاغه به عنوان منبع استخراج داده‌ها انتخاب شده است و با استفاده از روش تحلیل محتوا ویژگی‌های روان‌شناختی حضرت علی علیه‌السلام مورد مطالعه قرار گرفته است. روش تحلیل محتوا در این مطالعه بر نظریه فراکنی مبتنی است که بنا به آن شخصیت فرد تا حدودی در کنش‌های کلامی و رفتاری خود او، بروز پیدا می‌کند. بر این اساس گزاره‌هایی از سخنان ایشان درباره خودشان استخراج شده است و بر اساس شاخص‌های شخصیتی مایرز-بریگز (MBTI) گویه‌های شخصیتی تطبیق داده شده و ترجیحات شخصیتی حضرت علی علیه‌السلام به صورت یک طیف شخصیتی در چهار محور زیر معین شده است (شکوری و حاجی اکبری، ۱۴۰۲: ۳۲۷-۳۲۸).

۱. درون‌گرایی / برون‌گرایی

۲. حسی / شهودی

۳. منطقی / احساسی

۴. ساختارمند / منعطف

بر این اساس با توجه به فراوانی‌های گزاره‌های استخراج شده، ترجیحات شخصیتی حضرت علی علیه‌السلام به این صورت است که در شاخص درون‌گرایی / برون‌گرایی به سمت درون‌گرایی، در شاخص حسی / شهودی بسیار زیاد به سمت شهودی، در شاخص منطقی / احساسی بسیار به سمت منطقی و در شاخص ساختارمند / منعطف بسیار زیاد به سمت ساختارمند متمایل است.

این ترجیحات هم‌چنان که توضیح داده شد بر اساس فراوانی گزاره‌ها به دست آمده است و مستند به شواهد و ادله‌ای است که از بیانات ایشان به روش تحلیل محتوا از کتاب نهج‌البلاغه استخراج شده است. نحوه استناد و شواهد مربوط در جدول شماره ۷ نشان داده شده است.

جدول ۷. تیپ شخصیتی حضرت علی علیه‌السلام

کدگذاری فراگیر مقوله	کدهای سازماندهی	شماره صفحه	شماره منبع	کدگذاری اولیه مفهوم
تیپ شخصیتی حضرت علی علیه‌السلام	بیان تیپ	۳۴۲	۴	تیپ INTJ شخصیت معمار درون‌گرا شهودی منطقی ساختارمند
	شواهد درون‌گرا بودن حضرت علی علیه‌السلام	۳۳۴	۴	فراوانی گزاره‌های درون‌گرایی در مقابل برون‌گرایی = ۱۶۴ در مقابل ۴۳
		۳۳۲	۴	خودکفا و خوداتکا بودن
		۳۳۲	۴	روش خاص خود برای انجام کارها
		۳۳۳	۴	اولویت اصلاح خود و محافظت از خود
		۳۳۳	۴	ناراحتی از ستایش و تمجید دیگران
		۳۳۳	۴	اهل تأمل و تفکر عمیق و دوراندیشی
		۳۳۳	۴	حفظ اسرار خود
		۳۳۳	۴	دل خوش نبودن از شلوغی اطرافش
	شواهد شهودی بودن حضرت	۳۳۷	۴	فراوانی گزاره‌های شهودی در مقابل حسی ۱۰۹ مقابل ۷
		۳۳۵	۴	نگاه کل‌نگر و جامع
		۳۳۶	۴	کاربرد تمثیل تشبیه استعاره کنایه در گفتار

کدگذاری فراگیر مقوله	کدهای سازماندهی	شماره صفحه	شماره منبع	کدگذاری اولیه مفهوم
	علی علیه السلام در مقابل حسی	۳۳۶	۴	جستجوی انگیزه‌های پنهان و نیت‌های درونی
		۳۳۷	۴	پوشش متناسب با هویت شخصی نه جامعه
	شواهد منطقی بودن حضرت علی علیه السلام در مقابل احساسی بودن	۳۳۹	۴	فراوانی گزاره‌های منطقی در مقابل احساسی ۲۶۰ در مقابل ۲۷
		۳۳۸	۴	اعتماد به نفس و جسارت شخصیتی بالا
		۳۳۸	۴	پرطاعت و صبور
		۳۳۸	۴	ثابت قدم و استوار
		۳۳۸	۴	عدالت محور
		۳۳۸	۴	بیان نظر بدون رودربایستی
		۳۳۹	۴	عدم گریزانی از کشمکش و جدال
		۳۳۹	۴	تادیب در قالب قانون
		۳۳۹	۴	ترجیح منطق و دوراندیشی بر هیجان و احساس
	شواهد ساختارمند و منضبط بودن شخصیت حضرت علی علیه السلام	۳۴۲	۴	فراوانی گزاره‌های ساختارمند بودن در مقابل منعطف بودن ۱۵۲ در مقابل ۸
		۳۴۰	۴	سنت‌گرا و علاقمند به قواعد و قوانین
		۳۴۱	۴	صریح جدی قاطع
		۳۴۱	۴	اهل سرگرمی و تفریح نبودن
		۳۴۱	۴	علاقمند به یکسره کردن کارها و فیصله دادن امور
		۳۴۱	۴	گرایش به اصلاح امور و سازمان دادن کارها

این تیپ شخصیتی استخراج شده، تأیید تاریخی نیز به دنبال دارد. در واقع شخصیت تاریخی ایشان نیز ویژگی‌های تیپ معمار را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که بسیاری از این ویژگی‌ها در شخصیت ایشان متبلور شده است. ایشان نه تنها از دانش فراوان و گسترده برخوردار بودند؛ بلکه مدیر کارآمد و هدایت‌کننده جامعه بوده است. هم‌چنین بصیرت، دوراندیشی و تفکر استراتژیک از جایگاه بالایی در سخنان ایشان برخوردار است. در شخصیت حضرت علی علیه السلام تسلیم نشده در برابر دشمنان وجود دارد و با منطق و بیانی استوار توطئه‌های آن‌ها را خنثی می‌کند (شکوری و حاجی‌اکبری، ۱۴۰۲، ۳۴۳).

۳.۱.۷. تیپ‌شناسی حضرت مریم علیها السلام

برای تشخیص تیپ روان‌شناختی حضرت مریم علیها السلام در یکی از تحقیقات از مدل اینیگرام استفاده شده است که متفاوت با دو مدل قبلی در تعیین تیپ شخصیتی حضرت یوسف علیه السلام و حضرت علی علیه السلام است. در این مدل چنان‌که بیان شد، ۹ تیپ بیان شده است که تیپ برای هر شخصیت یک تیپ اصلی و دو تیپ در هنگام استرس و هنگام آرامش مشخص شده است. هم‌چنین هر تیپ تیپ همسایه و بال‌های تیپ نیز دارد که در جدول ۸ بیان شده است.

جدول ۸. تیپ شخصیتی حضرت مریم علیها السلام بر اساس تیپ‌بندی اینی‌گرام

کدگذاری اولیه مفهوم	شماره منبع	شماره صفحه	کدهای سازماندهی	کدگذاری فراگیر مقوله
تیپ سه اینی‌گرام توفیق طلب اجتماعی	۳	۵۷۱	تیپ اصلی و ویژگی‌ها	تیپ شخصیتی حضرت مریم علیها السلام بر اساس تیپ‌بندی اینی‌گرام
ویژگی تیپ سوم = صداقت ذاتی	۳	۵۷۴		
شکاک پرسشگر	۳	۵۷۴		
مشورت با دیگران، اعتماد بیشتر و فکر بیشتر	۳	۵۷۴		
میانجی	۳	۵۷۴		
روی آوردن به کارهای فرعی و کنار گذاشتن دستور کار خود	۳	۵۷۴		
امدادگر	۳	۵۷۴		
رمانتیک	۳	۵۷۴		

برای مستند کردن استخراج این تیپ‌های شخصیتی، به دو دسته شواهد مراجعه شده است که یکی روایت زندگی حضرت مریم علیها السلام در قرآن است و دیگری سابقه خانوادگی ایشان است که البته باز هم مستخرج از قرآن و منابع دینی است (مغرب و همکاران، ۱۳۹۹، ۵۷۰-۵۷۱). شواهد در زندگی ایشان به دقت و تفصیل با استناد کامل صورت‌نپذیرفته است و به طور کلی روایت زندگی ایشان در قرآن بیان شده و از این لحاظ مورد انتقاد است. دسته‌بندی شواهد و تفصیل آن‌ها در جدول شماره ۹ بیان شده است.

جدول ۹. شواهد استنادی تیپ شخصیتی حضرت مریم علیها السلام

کدگذاری اولیه مفهوم	شماره منبع	شماره صفحه	کدهای سازماندهی
۱. روایت زندگی حضرت مریم علیها السلام در قرآن	۳	۵۷۰	دسته‌بندی شواهد تیپ شخصیتی حضرت مریم علیها السلام
۲. سابقه خانوادگی حضرت مریم علیها السلام	۳	۵۷۱	
موفقیت و مورد توجه بودن در کودکی	۳	۵۷۱	شواهد تیپ اصلی
تحسین در طفولیت به خاطر موفقیت‌ها	۳	۵۷۱	
اشتغال به فعالیت‌های موردنظر خانواده	۳	۵۷۲	
نمونه و ایده‌آل بودن	۳	۵۷۲	
ایمان و اعتقاد	۳	۵۷۲	
صداقت ذاتی	۳	۵۷۴	
پناه بردن به خداوند به عنوان یک حامی قدرتمند	۳	۵۷۲	شواهد تفصیلی تیپ سه
استقبال از چالش‌ها با انعطاف‌پذیری و مذاکره	۳	۵۷۲	
اهمیت دادن به قضاوت‌های دیگران	۳	۵۷۳	
اتکا به نفس و عزت نفس بالا	۳	۵۷۳	

۲.۷. الگوهای طبقه‌بندی تیپ‌های دینی

در محور نخست به بیان تیپ‌های شخصیتی پرداخته شد که بر اساس تیپ‌بندی روان‌شناختی انجام شده بود. در واقع در محور نخست تیپ‌های مشهور روان‌شناختی برای تشخیص تیپ شخصیتی شخصیت‌های دینی مورد استفاده قرار گرفت؛ اما در این محور سراغ خود تیپ‌بندی دینی می‌رویم. تحقیقات در این زمینه نشان می‌دهد که این طبقه‌بندی و تیپ‌بندی از الگوهایی تبعیت می‌کند که شش الگو برای آن شمرده شده است که عبارتند از: ۱. الگوی مفهومی؛ ۲. مدل

دو قطبی؛ ۳. مدل سه قطبی؛ ۴. مدل ارتباطی؛ ۵. مدل سلسله مراتبی؛ ۶. مدل شبکه‌ای. الگوی مفهومی بر اساس دسته‌بندی صفات عام مشترک، صفات خاص مشترک و صفات فردی بنیان نهاده شده است که یک الگوی مبتنی بر صفات است. الگوی دوم که الگوی دوقطبی است، دو بعد مثبت و منفی را معرفی می‌کند که نهایتاً به دو بعد خردورزی و ناخردورزی منتهی می‌شود و بر اساس آن شخصیت‌های خردورز و ناخردورز دسته‌بندی می‌شوند. الگوی سوم یک مدل سه قطبی است که صفات را با توجه به حد وسط بودن، افراط و تفریط دسته‌بندی می‌کند. در الگوی چهار ارتباط انسان با خود، خدا، دیگران و طبیعت در نظر گرفته شده است و بر اساس آن طبقه‌بندی صفات صورت پذیرفته است. الگوی پنجم مدل سلسله مراتبی نامیده شده است که در آن ابتدا سه محور ایمان، کفر و نفاق به عنوان محورهای طبقه‌بندی و سپس برای هر کدام صفاتی در نظر گرفته شده است که حاصل آن سه صفت ایمان و صفات منشعب از آن، کفر و صفات منشعب از آن و نفاق و صفات منشعب از آن پدیدار شده است. در انتها مدل شبکه‌ای معرفی شده است که تکامل یافته الگوهای دو قطبی، سه قطبی و سلسله مراتبی است و در آن تعامل و کنش متقابل صفات در نظر گرفته شده است و بیان شده است که در این مدل فضیلت و رذیلت بودن صفات به مفهوم و نوع ارتباط و پیوند آن با کلمات و مفاهیم دیگر در نظر گرفته شده است (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۷-۲۴).

در این طبقه‌بندی، موارد دیگری از طبقه‌بندی در متون اسلامی ذکر شده است که دو مبنا برای آن در نظر گرفته شده است. در برخی از منابع نظریه حد وسط که یک نظریه اخلاقی مبتنی بر اخلاق ارسطویی است بیان شده است که در آن فضیلت حد وسط و دو حد افراط و تفریط به عنوان رذیلت شناخته می‌شود و فضیلت صفات بهنجار و افراط و تفریط صفات نابهنجار شناسایی شده‌اند (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۲) که در جدول ۱۰ با جزئیات آن ترسیم شده است.

جدول ۱۰. صفات فضیلت و رذیلت

فضیلت	حدوسط	صفات بهنجار	حکمت، عفت، شجاعت، عدالت
رذیلت	افراط و تفریط	صفات نابهنجار	زیرکی یا فریبکاری، کودنی، بی‌باکی، ترسویی، هرزگی، خمودگی، ستمگری، ستم‌پذیری

گسترده‌ترین نظام طبقه‌بندی بر این اساس توسط ابن‌مسکویه با فرعیات کامل بیان شده و جامع‌ترین آن توسط نراقیین ارائه شده است؛ اما سازگارترین طبقه‌بندی با روان‌شناسی توسط غزالی ارائه شده است (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۴).

طبقه‌بندی دیگر، بر مبنای قوای نفسانی فراهم شده است (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۱) که سه مورد از آن به صورت کلی در جدول شماره ۱۱ بیان شده است.

جدول ۱۱. معیار طبقه‌بندی‌های شخصیتی دینی

بر مبنای قوای نفسانی	طبقه‌بندی ابن‌عربی	خوب و بد و پسندیده و ناپسند
	طبقه‌بندی غزالی	مهلکات و منجیات
	طبقه‌بندی فیض کاشانی و غزالی	بهیمی
		سبعی
		شیطانی
		ربانی

۷.۳. تیپ‌بندی دینی بر خاسته از قرآن

عمده این تیپ‌بندی در چند منبع بر اساس سه تیپ شخصیتی مؤمن، کافر و منافق ارائه شده است که معیار این تیپ‌بندی طرز تفکر و عقیده دانسته شده است (همتیان، ۱۳۸۸، ۸۷، ۱۰۱؛ خلیلی، ۱۳۹۸، ۵۱). در این مبنا نگرش

بنیادین قرآن به تیپ‌بندی مورد ملاحظه قرار گرفته و بیان شده است که صفات از نظر علوم که منظور روان‌شناسی است، بر اساس صفات ظاهری و بدنی بوده؛ اما این تیپ‌بندی قرآنی، یک تیپ‌بندی بنیادین است؛ به این معنا که بر نگرش و بینش استوار است (همتیان، ۱۳۸۸، ۱۰۸).

در تفصیل این تیپ‌بندی چهار حوزه نگرش و بینش، حالات، صفات و رفتار در نظر گرفته شده و دوگانه‌های مثبت و منفی در صفات و حالات این تقسیم‌بندی را تفصیل داده است که در جدول ۱۲ ترسیم شده است.

جدول ۱۲. طبقه‌بندی سه‌گانه مؤمن، کافر و منافق در قرآن

مقولات		شماره صفحه	شماره منبع	مفاهیم اولیه
بیان سه تیپ معیار تیپ‌بندی قرآنی		۱۰۱	۶	مؤمن، کافر و منافق
		۸۷	۶	طرز تفکر
حوزه‌ها		۸۷	۶	۱. نگرش و بینش ۲. حالات ۳. صفات ۴. رفتار
دوگانه مثبت و منفی در تیپ‌ها	تقسیم صفات و حالات و رفتار	۸۷	۶	صفات مثبت
		۹۰	۶	صفات منفی
		۹۶	۶	حالات مثبت
		۹۷	۶	حالات منفی
		۹۸	۶	رفتار مثبت
		۱۰۰	۶	رفتار منفی
تیپ مؤمن		۱۰۱	۶	تیپ مؤمن حوزه نگرش و بینش
		۱۰۲	۶	تیپ مؤمن حوزه حالات
		۱۰۲	۶	تیپ مؤمن حوزه صفات
		۱۰۳	۶	تیپ مؤمن حوزه رفتار
تیپ کافر		۱۰۴	۶	تیپ کافر حوزه نگرش و بینش
		۱۰۵	۶	تیپ کافر حوزه حالات
		۱۰۵	۶	تیپ کافر حوزه صفات
		۱۰۶	۶	تیپ کافر حوزه رفتار
تیپ منافق		۱۰۶	۶	تیپ منافق حوزه نگرش و بینش
		۱۰۷	۶	تیپ منافق حوزه حالات
		۱۰۷	۶	تیپ منافق حوزه صفات
		۱۰۷	۶	تیپ منافق حوزه رفتار

یک نوع تیپ‌بندی قرآنی دیگر نیز بیان شده است که بر اساس روش تحلیل محتوا به عنوان یک روش کیفی و روش اختصاصی تدبر در قرآن یا تدبر کلمه‌ای استخراج شده است که در آن هر جا که «لقوم» بیان شده است به عنوان یک تیپ شناسایی شده است و از آن ۱۰ تیپ استخراج شده است (عسکری و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۳۴۱-۱۳۴۲). برای هر کدام از این تیپ‌ها یک عنوان انتخاب شده است که بر اساس واژه فعلی بیان شده برای آن قوم و گروه در قرآن، نام‌گذاری شده است و برای هر کدام ویژگی‌هایی استخراج شده است که هم عنوان و هم ویژگی‌های مبنایی قرآنی دارد. این تیپ‌بندی به صورت فهرست در جدول ۱۳ بیان شده است.

جدول ۱۳. تیپ‌بندی قرآنی

مفاهیم	شماره منبع	شماره صفحه	سازماندهنده	مفاهیم فراگیر
انسجام‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ یکم	۱. شخصیت‌های شکری
توجه به غایت‌ها بالاخص غایت انسان	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
حکومت‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ دوم	۲. شخصیت‌های فقهی
طراح نظام‌ها بودن	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
حقیقت‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ سوم	۳. شخصیت‌های یقینی
شاخص در جامعه	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
پیرامون‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ چهارم	۴. شخصیت‌های تفکری
دست‌های جامعه	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
جامعه‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ پنجم	۵. شخصیت‌های ایمانی
وحدت آفرین	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
انسان‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ ششم	۶. شخصیت‌های علمی
تخصص‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
عاقبت‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ هفتم	۷. شخصیت‌های عقلی
ملاک و معیار حق	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
حکم‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ هشتم	۸. شخصیت‌های تقوایی
گریزان از هر نوع ابهام	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
ولی‌گرا	۱۰	۱۳۴۱	تیپ نهم	۹. شخصیت‌های سمعی
مجربان صالح	۱۰	۱۳۴۱	ویژگی‌ها	
حیات‌گرا	۱۰	۱۳۴۲	تیپ دهم	۱۰. شخصیت‌های ذکری
افراد معنوی			ویژگی‌ها	

۴.۷. تیپ‌شناسی افراد بر اساس تیپ‌بندی دینی

بر اساس تیپ‌بندی قرآنی که در محور قبلی بیان شده، می‌توان به شناسایی شخصیت‌ها پرداخت. در این محور به منابعی مراجعه شده که به این کاربست نظر داشته‌اند و بر اساس تیپ‌شناسی قرآنی شخصیت‌های سینمایی و نیز مشهور را شناسایی کرده و نوع تیپ آن‌ها را بیان کرده‌اند و علاوه بر آن ویژگی‌های هر تیپ را تفصیل نیز داده‌اند. در این زمینه یک مورد شخصیت مشهور و دینی شهید دکتر مصطفی چمران و یک مورد نیز شخصیت‌های فیلم «دختر گمشده» مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

در مورد شهید چمران، به آثار ایشان مراجعه شده است و از میان آثار ایشان مناجات‌نامه مدنظر قرار گرفته است که به عنوان یک اثر نهایی او شناخته می‌شود. در این شناسایی سه تیپ معرفی شده است که عبارتند از تیپ هوشیار حیات‌گرا، تیپ کارآمد انسجام‌گرا و تیپ مشکل‌گشا پیرامون‌گرا و ویژگی‌های هر یک نیز بیان شده است که به نظر می‌رسد این سه تیپ را به طور متداخل بیان نموده است.

مورد دوم مربوط به فیلم «دختر گمشده» که شخصیت‌های آن مورد مطالعه قرار گرفته است و دو تیپ شخصیتی «یؤمنون» و «یتفکرون» با ویژگی‌های تفصیلی آن بیان شده است. که در جدول ۱۴ ترسیم شده است.

جدول ۱۴. تیپ‌های شخصیتی فیلم «دختر گمشده»

مفاهیم اولیه	شماره منبع	شماره صفحه	مفاهیم سازماندهی	مفاهیم فراگیر (مقوله)
تیپ یؤمنون (اهل ایمان)	۸	۱۳۳۴	تیپ	تیپ شخصیتی یؤمنون (اهل ایمان)
اهل عواطف و متأثر از دوست داشتن ها و دشمن داشتن ها (فعال بودن حب و بغض	۸	۱۳۳۴	ویژگی ها	
دارای حکمت دانستن زندگی و رخدادها	۸	۱۳۳۴		
رجوع به منابع اصلی	۸	۱۳۳۴		
به دنبال حقایق نهفته	۸	۱۳۳۴		
دارای قدرت بصیرت و متوجه تمایزها	۸	۱۳۳۴		
درک عاقبت ها و حقایق در بسترهای مختلف از طریق تجزیه و تحلیل	۸	۱۳۳۴-۱۳۳۵		
تبدیل مشاهده ها و شنیده ها به علم و دانش	۸	۱۳۳۵		
اهل مودت و رحمت	۸	۱۳۳۵		
به دنبال پیوند دادن های اجتماعی و خانوادگی	۸	۱۳۳۵		
مشوق ازدواج	۸	۱۳۳۵		
ارزش قائل شدن برای خانواده	۸	۱۳۳۵		
تیپ یتفکرون (اهل فکر)	۸	۱۳۳۵	تیپ	تیپ شخصیتی یتفکرون (اهل فکر)
جست و جو گر و کاوش گر برای رسیدن به سوالات و جواب برای دانستن فایده ها	۸	۱۳۳۵	ویژگی ها	
اتکا کننده به حقایق ثابت و نفس های پایدار	۸	۱۳۳۵		
اطمینان به تدبیر خدا در عالم	۸	۱۳۳۵		
معتقد به وحی و کتاب	۸	۱۳۳۵		
اهل سرمایه گذاری با دوام	۸	۱۳۳۵		
در عرصه های مهم و دشوار، قابل اعتماد راضی و پیروز	۸	۱۳۳۵		
توانمند در مراجعه به کتاب و تفسیر حقایق	۸	۱۳۳۵		
بهره گیر از کتاب الهی امدادهای غیبی پدیده ها مواهب روز و شب	۸	۱۳۳۵		
اهل دوست یابی	۸	۱۳۳۵		
پندپذیر	۸	۱۳۳۵		
مفید برای دیگران	۸	۱۳۳۵		
خوش اخلاق واسع الحال قابل اعتماد قابل اتکا	۸	۱۳۳۵		
دور از فسق	۸	۱۳۳۵		
مناسب برای تبعیت و مشورت	۸	۱۳۳۵		
برطرف کننده اختلافات	۸	۱۳۳۵		
وفادار به عهد	۸	۱۳۳۵		

۷.۵. مقایسه تیپ‌شناسی در پنج عامل بزرگ در روان‌شناسی

یکی از محورهای دیگری که در مطالعات مربوط به تیپ‌شناسی دینی تحقق یافته است، تطبیق تیپ‌شناسی روان‌شناختی بر منابع و متون دینی است که منجر به بیان تشابه‌ها و تفاوت‌هایی میان روان‌شناسی و اسلام در این زمینه شده است. از میان تیپ‌شناسی‌های روان‌شناسی، پنج عامل بزرگ شخصیت که شامل موارد زیر است، انتخاب شده و تطبیق با این عوامل صورت پذیرفته است: برون‌گرایی، روان‌رنجورخویی، وجدانی بودن، توافق‌پذیری و گشودگی در رفتار. این مطالعه

با بیان شاخص‌های هر کدام از این عوامل در روان‌شناسی، ویژگی رویه‌های هر کدام از آن‌ها را در اسلام و روان‌شناسی بیان کرده (خلیلی، ۱۳۹۸، ۲۷۹؛ ۳۳۵) و سپس به بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های هر کدام به طور مجزا پرداخته است. بر اساس نتایج بیان شده، در منابع اسلامی می‌توان رویه‌های پنج عامل بزرگ شخصیت را به صورت عینی و مفهومی با واژه‌ها و مفاهیم مشابه معادل‌یابی کرد؛ اما صفات زیرمجموعه رویه‌ها در منابع اسلامی، دقیق‌تر و گسترده‌تر از منابع روان‌شناختی است و در یک مدل سه‌قطبی و در یک طیف افراط، تفریط و حد وسط قابل ترسیم است (خلیلی، ۱۳۹۸، ۳۳۹-۳۴۳).

اما تفاوت عمده این دو دیدگاه در جهان‌بینی، مبنا، محور و معیار ارزیابی و خاستگاه هر مقیاس قرار دارد. بر این اساس از دیدگاه اسلامی جهان‌بینی خدامحورانه و مؤثر دانستن انگیزه‌های متعالی در هر مقیاس در مقابل جهان‌بینی انسان‌مدارانه و غفلت از بعد روحی و ارتباط انسان با خدا تفاوت نخستین را رقم می‌زند. همچنین در زمینه مبنا، محور و ارزیابی، در نظر گرفتن رشد روحی و معنوی در منابع اسلامی دومین تفاوت را نشان می‌دهد. در زمینه خاستگاه این مقیاس‌ها در منابع اسلامی، به تأیید الهی و در روان‌شناسی به ارزشیابی و تأیید اجتماعی اشاره شده است (خلیلی، ۱۳۹۸، ۳۴۴).

۸. نتیجه‌گیری

در این تحقیق که به روش فراتحلیل انجام شد کلیه مطالعاتی که در زمینه تیپ‌شناسی دینی انجام شده بود مورد مطالعه قرار گرفتند. هدف این پژوهش ارائه یک ساختار برای تیپ‌شناسی دینی بود که بتواند چارچوبی برای این تیپ‌شناسی ارائه کند. سوال پژوهش به این صورت مطرح شد که تیپ‌شناسی دینی با چه ساختار و ابعادی می‌تواند صورت‌بندی شود؟ در تحلیل این تحقیق به یک چارچوب پنج ضلعی برای تیپ‌بندی شخصیتی دینی دست یافتیم که می‌تواند ساختار آن را معین کند و به صورت زیر مطرح شود:

۱. کاربری تیپ‌های روان‌شناختی برای شخصیت‌های دینی

تیپ‌های روان‌شناختی شناخته‌شده‌ای وجود دارند اما از میان این تیپ‌ها دو تیپ مورد توجه قرار گرفته است که یکی مدل MBTI و دیگر مدل اینیگرام است که در دیگر تحقیقات در کاربری آن‌ها برای شخصیت‌های سرشناس اعم از سیاسی، ادبی و هنری استفاده شده است. الگوی این کاربری مشخص است و شاخص‌های آن در منابع مختلف بیان شده است؛ لذا در اصل الگو و مدل مشکلی وجود ندارد، اما نکته اساسی در روش استخراج داده‌ها برای شخصیت‌ها و تطبیق آن با این شاخص‌ها و رویه‌های هر تیپ است که کار بسیار مهمی است.

برای بررسی شخصیت‌های دینی از متون استفاده می‌شود؛ لذا با مراجعه به متون است که ویژگی‌ها استخراج می‌گردد. روش استفاده از متون، روش تحلیل محتوا است که البته باید به صورت کیفی مورد استفاده قرار گیرد و می‌تواند از سطح تحلیل محتوا شروع و به سطح تحلیل مضمون و نهایتاً تحلیل گفتمان ارتقاء یابد. عمده کارهایی که انجام شده است بر کاربرد نوع روش تصریح ندارند؛ اما آنچه بیان شده است حاکی از کاربرد این روش است که با توجه به عدم تصریح بر این که کدام روش به کار رفته است، حاکی از یک نوع پراکندگی و گسیختگی است. به هر روی آنچه در این زمینه باید صورت پذیرد استفاده از یک تحلیل محتوای کیفی در سطح تحلیل مضمون و در سطح بالاتر تحلیل گفتمان است که نیاز به طراحی روشمند آن است.

نکته بعدی در این زمینه امکان تیپ‌بندی روان‌شناختی برای شخصیت‌های دینی است که مقدس محسوب می‌شوند. ذکر این نکته بسیار حائز اهمیت است که اگر چه وقوع این تیپ‌بندی حکایت از امکان آن دارد؛ اما باید مورد توجه قرار گیرد که تیپ‌بندی نباید به یک ارزش‌گذاری منتهی شود که در آن یک شخصیت خوب/ بد یا مثبت/ منفی قلمداد گردد.

۲. طراحی و تحلیل الگوهای طبقه‌بندی تیپ‌های دینی

این تیپ‌شناسی یک تیپ‌شناسی مستقل با استفاده از منابع دینی است و با نوع اول تیپ‌شناسی متفاوت است. در منابع الگوهایی برای این تیپ‌شناسی ارائه شده بود که بر اساس صفات و طبقه‌بندی آن‌ها صورت پذیرفته است. با توجه به ماهیت عقیدتی دین، این طبقه‌بندی در درجه اول باید بر محور عقیده و اعتقاد باشد که در آن به سه تیپ مؤمن، کافر و منافق انجام شده است و از این بابت مورد توجه قرار گرفته است؛ اما جای این پرسش باقی است که آیا این تیپ‌بندی‌ها می‌تواند محورهای ثابتی را فراهم کند و کاربرد روان‌شناختی پیدا کند. قطعاً این تیپ‌بندی تنها در جایی پاسخ می‌گیرد که افراد مبانی دینی و عقیدتی را قبول داشته باشند و در حوزه معنایی آن‌ها این مفاهیم بگنجد. ضمن این که می‌توان بر اساس تقسیم‌قوای نفسانی که در علم‌النفس فلسفی نیز وجود داشته است این طبقه‌بندی را انجام داد و یا حداقل در محور ابتدایی آن قرار داد.

۳. تحلیل تیپ‌بندی دینی برخاسته از متن قرآن

طبقه‌بندی استخراج شده از متن قرآن که در ادامه محور قلبی یعنی تیپ‌شناسی از منابع دینی بیان شد، می‌تواند به تیپ‌بندی قرآنی تعریف شود که در آن سه گانه مؤمن و کافر و منافق قرار دارد؛ اما در یک نظر تحلیلی باید بیان شود که اگر بخواهیم یک طبقه‌بندی درستی داشته باشیم این طبقه‌بندی باید از سه مفهوم فراتر رود و یک طیف را دربرگیرد که در آن یک سر ایمان و سر دیگر کفر باشد و در این میان دسته‌های مختلف از جمله نفاق و فسق قرار گیرد. دسته‌بندی دیگر این است که در ایمان هم مراتب را در نظر گرفت، کفر هم به تناظر مراتبی دارد که اگر آن‌ها را مدنظر قرار بدهیم طبقه‌بندی بهتری خواهد بود. در مراتب ایمان بسیار سخن گفته شده است و آنچه مشخص است این است که مؤمنان مراتبی را شامل می‌شوند که در سه مؤلفه اقرار زبانی، تصدیق قلبی و عمل کرداری را شامل می‌شود. هم‌چنین در تصدیق قلبی معرفت یک عنصر مهم معرفی شده است که باید مورد توجه قرار گیرد (علوی، ۱۳۹۳). نکته بعد درباره نقش‌های دین‌داران در جامعه است که به پویایی این طبقه‌بندی کمک شایانی می‌کند. این نقش‌ها که در قالب یک تحلیل محتوایی از قرآن و با حوزه معناشناختی حول «لقوم» استخراج شده است می‌تواند یک نقش جامعه‌شناختی را به این طبقه‌بندی اضافه نماید و البته با توجه به این که مضامین دیگری در قرآن برای بیان حوزه‌های مختلف دین‌داری و ایمانی است، می‌تواند به غنای آن کمک کند. مثلاً می‌توان درباره رضایتمندی هم این تقسیم‌بندی را داشت که البته یک ملاک روان‌شناختی را اضافه می‌نماید. یا عنصر دیگر حکمت و دانش باشد که مثلاً بگوییم درک حکیمانه هدفمند داشته باشد یا نه اساساً بدون حکمت است یا حکمت دنیوی یا هدف دنیوی دارد.

۴. کاربرست تیپ‌شناسی دینی برای شخصیت‌ها و افراد مختلف

به دنبال ارائه طبقه‌بندی و تیپ‌بندی دینی و قرآنی می‌توان این تیپ‌بندی را برای شخصیت‌های مختلف استفاده کرد و در مطالعات انجام شده این کار برای شخصیت‌های سینمایی و شخصیت‌های سرشناسی مانند شهید دکتر چمران استفاده شده است. کاربرست این تیپ‌بندی با توفیق عملی آن نیز می‌تواند آزمون گردد که در بسیاری موارد به اصلاح و ارتقاء آن کمک می‌کند و در این زمینه بسیار کم کار شده است و البته اشکال اساسی آن در محور قلبی است که باید مورد مذاقه بیشتری قرار گیرد.

۵. تحلیل تطبیق تیپ‌شناسی‌های روان‌شناختی بر منابع دینی به ویژه قرآن

طبقه‌بندی یا تیپ‌شناسی که در روان‌شناسی شناخته شده است می‌تواند با منابع دینی مقایسه گردد و حتی تطبیق شود. این که تا چه حد می‌تواند اعتبار داشته باشد بستگی به نوع مقایسه دارد؛ اما نباید به مطابقت کامل آن اصراری وجود داشته باشد و با طراحی یک الگوی مقایسه‌ای نقاط اشتراک و افتراق استخراج شده و مورد تحلیل قرار گیرد. نواقصی که در کارهای انجام شده وجود دارد نخست مربوط به متدولوژی آن است که کار ماهوی صورت نپذیرفته است و می‌تواند به چگونگی و روش بپردازد. به عبارتی دیگر روش‌شناسی را شامل شود که به دنبال پاسخ به این سه

پرسش چپستی، چرایی و چگونگی در مبانی و به صورت ماهوی باشد. امکان سنجی تیپ‌بندی دینی باید صورت پذیرد و محدودیت‌ها باید معین شود که این خود یک مسئله بنیادین ماهوی است.

برای طبقه‌بندی دینی می‌توان به ابعاد مختلف دین توجه داشت. ابعاد عقیدتی، عبادی، تجربه شخصی، آیین‌ها و مراسم، اجتماعی، اخلاقی و حقوقی همه می‌توانند نقش بسیار زیادی در تعیین محورهای طبقه‌بندی داشته باشد و الگوهای متعددی را پدید آورد. برای تطبیق طبقه‌بندی دینی با طبقه‌بندی‌های روان‌شناختی باید به این ابعاد مختلف توجه داشت و شخصیت‌های دینی که جامع همه ابعاد در نظر گرفته می‌شوند و به عنوان شخصیت‌های جامع و فراگیر شناخته می‌شوند، فراتر از طبقه‌بندی‌های روان‌شناختی هستند که باید مورد توجه قرار گیرد.

۹- سپاس‌گزاری

از تمام افرادی که نویسندگان را در این تحقیق یاری نموده‌اند کمال تشکر و قدردانی می‌نماییم.

۱۰- منابع

- پائینی، قدسیه، عسکری، حمیده، (۱۳۹۹)، مطالعه تیپ‌شناسی شخصیتی فیلم دختر گمشده ساخته دیوید فینچر از منظر قرآن کریم، مجموعه مقالات اولین همایش ملی قرآن و روانشناسی، ۱۳۳۱-۱۳۳۶.
- ثقفی، سید محمد (۱۳۹۲)، تیپ‌شناسی دینی در سیستم معرفتی غزالی، آینه پژوهش، سال ۲۴، شماره ۲، تیر ۱۳۹۲، صص ۱۹-۳۰.
- خلیلی، رقیه (۱۳۹۸)، مطالعه تطبیقی تیپ‌های شخصیتی در اسلام و روان‌شناسی، رساله دکترا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان، دانشکده علوم انسانی.
- دارابی، جعفر، (۱۳۸۸)، نظریه‌های روان‌شناسی شخصیت رویکرد مقایسه‌ای، ویرایش دوم، تهران: آبیژ.
- دقیقیان، پروین، روان‌شناسی تیپ‌های شخصیتی نه‌گانه، تهران: آشیانه کتاب.
- شجاعی، محمد صادق (۱۴۰۲)، روان‌شناسی اسلامی (مبانی، تاریخچه و قلمرو)، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص).
- شجاعی، محمد صادق؛ جان بزرگی، مسعود؛ عسگری، علی؛ غروی راد، سید محمد؛ پسندیده، عباس (بهار و تابستان ۱۳۹۳)، الگوهای طبقه‌بندی صفات شخصیت در منابع اسلامی، مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال ۸، شماره ۱۴، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
- شکوری، مجتبی؛ حاجی اکبری، فاطمه (بهار و تابستان ۱۴۰۲)، شناسایی تیپ شخصیتی امیرالمؤمنین علی (ع) بر مبنای نهج‌البلاغه با استفاده از الگوی MBTI، نشریه کتاب قیم، ش ۲۸، صص ۳۲۳-۳۴۵.
- شولتز، دوان پی؛ شولتز سیدنی ال (۱۳۸۸)، نظریه‌های شخصیت، مترجم: یسحی سید محمدی، چاپ چهاردهم، تهران: ویرایش.
- صفاری‌نیا، مجید (۱۳۹۷)، نظریه‌های شخصیت، تهران: دانشگاه پیام نور.
- عباسی، آزاده (پاییز ۱۴۰۲)، تحلیل روان‌شناختی تیپ شخصیتی یوسف نبی علیه السلام در قرآن بر مبنای الگوی MBTI، روان‌شناسی و دین، شماره ۶۳، صص ۸۱-۹۸.
- عسکری، حمیده؛ بهرامی احسان، هادی؛ حسنی، فریبا؛ اخوت، احمدرضا (۱۳۹۹)، شخصیت، انواع و ویژگی‌ها از نظر قرآن کریم، مجموعه مقالات اولین همایش ملی قرآن و روانشناسی، ۱۳۳۷-۱۳۴۳.
- عسکری، حمیده؛ پائینی، قدسیه (۱۳۹۹)، مطالعه تیپ شخصیتی شهید چمران از منظر قرآن کریم مجموعه مقالات اولین همایش ملی قرآن و روانشناسی، ۱۳۲۴-۱۳۳۰.

علوی، سید محمد کاظم (۱۳۹۳)، «تحلیل معرفت‌محورانه ایمان در فلسفه ملاصدرا»، حکمت و فلسفه، سال دهم، شماره دوم، صص ۷-۲۸.

فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۰۶ ق). الوافی. اصفهان: کتابخانه امیرالمؤمنین علیه‌السلام.
 مای لی، ریچارد و ربرتو پ. (۱۳۸۰)، ساخت پدیدآیی و تحول شخصیت، مترجم محمود منصور، تهران: دانشگاه تهران.
 مجرب، فاطمه؛ طاهری، فاطمه سادات؛ برادران، مریم؛ مؤمن، رقیه سادات، (۱۳۹۹)، تیپ شخصیتی حضرت مریم (س) در قرآن کریم بر اساس تحلیل ایناگرام، مجموعه مقالات اولین همایش ملی قرآن و روان‌شناسی، صص ۵۶۵-۵۷۵).
 مطهری، مرتضی (۱۳۷۲)، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۱۸، قم: صدرا.
 همتیان نجف‌آبادی، محدثه (۱۳۸۸)، بررسی تطبیقی «شخصیت» در قرآن و روان‌شناسی، پایان‌نامه ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم.

References

- Paeni, Qodsiyyeh; Askari, Hamideh (1399). Motale'eh-ye Tip-Shenasi-ye Shakhsiyati-ye Film-e Dokhtar-e Gomshodeh Sakhteh-ye David Fincher az Manzar-e Ghor'an-e Karim. Majmueh Maqalat-e Avvalin Hamayesh-e Melli-ye Ghor'an va Ravanshenasi, 1331-1336. **[In Persian]**
- Saghafi, Seyyed Mohammad (1392). Tip-Shenasi-ye Dini dar Sistan-e Ma'refati-ye Ghazali. Ayeneh-ye Pazhouhesh, Sal-e 24, Shomareh-ye 2, Tir 1392, s. 19-30. **[In Persian]**
- Khalili, Roghayyeh (1398). Motale'eh-ye Tatbiqi-ye Tip-ha-ye Shakhsiyati dar Eslam va Ravanshenasi. Resaleh-ye Doktora, Daneshgah-e Azad-e Eslami-ye Vahed-e Semnan, Daneshkadeh-ye Olum-e Enساني. **[In Persian]**
- Darabi, Ja'far (1388). Nazariyeh-ha-ye Ravanshenasi-ye Shakhsyat Rooykard-e Moghayeseh-i. Virayesh-e Dovvom, Tehran: Ayeezh. **[In Persian]**
- Daghighian, Parvin. Ravanshenasi-ye Tip-ha-ye Shakhsiyati-ye Noh-ganeh. Tehran: Ashiyaneh-ye Ketab. **[In Persian]**
- Shojaei, Mohammad Sadeq; Janbozorgi, Masoud; Asgari, Ali; Gharavi Rad, Seyyed Mohammad; Pasandideh, Abbas (Bahar va Tabestan 1393). Olgoo-ha-ye Tabagheh-bandi-ye Sefat-e Shakhsyat dar Manabe-e Eslami. Motale'at-e Eslam va Ravanshenasi, Sal-e 8, Shomareh-ye 14, Bahar va Tabestan 1393. **[In Persian]**
- Shojaei, Mohammad Sadeq (1402). Ravanshenasi-ye Eslami (Mabani, Tarikhcheh va Ghalmro). Qom: Markaz-e Beyn-ol-Melali-ye Tarjomeh va Nashr-e Al-Mustafa (S). **[In Persian]**
- Shakouri, Mojtaba; Haji Akbari, Fatima (Bahar va Tabestan 1402). Shenasi-ye Tip-e Shakhsiyati-ye Amir-ol-Momenin Ali (A) bar Mabna-ye Nahj-ol-Balagheh ba Estefadeh az Olgoo-ye MBTI. Nashriyeh-ye Ketab-e Ghayyim, Sh. 28, s. 323-345. **[In Persian]**
- Schultz, Duane P.; Schultz, Sydney Ellen (1388). Nazariyeh-ha-ye Shakhsyat. Motarjem: Yahya Seyyed Mohammadi, Chap-e Chahardahom, Tehran: Virayesh. **[In Persian]**
- Saffarinia, Majid (1397). Nazariyeh-ha-ye Shakhsyat. Tehran: Daneshgah-e Payam-e Noor. **[In Persian]**
- Abbasi, Azadeh (Payiz 1402). Tahlil-e Ravanshenakhti-ye Tip-e Shakhsiyati-ye Yoosef-e Nabi (AS) dar Ghor'an bar Mabna-ye Olgoo-ye MBTI. Ravanshenasi va Din, Shomareh-ye 63, s. 81-98. **[In Persian]**
- Askari, Hamideh; Paeni, Qodsiyyeh (1399). Motale'eh-ye Tip-e Shakhsiyati-ye Shahid Chamran az Manzar-e Ghor'an-e Karim. Majmueh Maqalat-e Avvalin Hamayesh-e Melli-ye Ghor'an va Ravanshenasi, 1324-1330. **[In Persian]**
- Askari, Hamideh; Bahrami Ehsan, Hadi; Hasani, Fariba; Okhovvat, Ahmadreza (1399). Shakhsyat, Anva' va Vizhegi-ha az Nazar-e Ghor'an-e Karim. Majmueh Maqalat-e Avvalin Hamayesh-e Melli-ye Ghor'an va Ravanshenasi, 1337-1343. **[In Persian]**
- Alavi, Seyyed Mohammad Kazem (1393). "Tahlil-e Ma'refat-Mehvaraneh-ye Iman dar Falsafeh-ye Mulla Sadra". Hekmat va Falsafeh, Sal-e Dahom, Shomareh-ye Dovvom, s. 7-28. **[In Persian]**
- Feyz-e Kashani, Mohammad bin Shah Morteza (1406 AH). Al-Wafi. Isfahan: Ketabkhaneh-ye Amir-ol-Momenin (AS). **[In Persian]**
- Meili, Richard; Roberto P. (1380). Sakht, Padidayi va Tahavvol-e Shakhsyat. Motarjem: Mahmoud Mansour, Tehran: Daneshgah-e Tehran. **[In Persian]**
- Mojarrab, Fatemeh; Taheri, Fatemeh Sadat; Baradaran, Maryam; Momen, Roghayyeh Sadat (1399). Tip-e Shakhsiyati-ye Hazrat-e Maryam (S) dar Ghor'an-e Karim bar Asas-e Tahlil-e Enneagram. Majmueh Maqalat-e Avvalin Hamayesh-e Melli-ye Ghor'an va Ravanshenasi, s. 565-575. **[In Persian]**
- Motahhari, Morteza (1372). Majmueh Asar-e Ostad Shahid Motahhari, Vol. 18, Qom: Sadra. **[In Persian]**

Hemmatian Najafabadi, Mohaddeseh (1388). Barresi-ye Tatbiqu-ye “Shakhsiyat” dar Ghor’an va Ravanshenasi. Payan-nameh-ye Arshad, Daneshgah-e Olum va Ma’aref-e Ghor’an-e Karim. **[In Persian]**